

ks. Jan Klimek

 <https://orcid.org/0000-0002-6333-8215>
jan.klimek@upjp2.edu.pl

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
 <https://ror.org/0583g9182>

„Caritas pastoralis” jako urzeczywistnienie cnoty męstwa w wybranych pismach św. Józefa Sebastiana Pelczara

 <https://doi.org/10.15633/ps.29105>

Ks. Jan Klimek — dr hab., kapłan archidiecezji krakowskiej, adiunkt w Katedrze Teologii i Psychologii Pastoralnej Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; nauczyciel akademicki łączący posługę duszpasterską z pracą naukową; od roku 2008 pracuje jako kapelan szpitalny, pełniąc zarazem funkcję rektora Rektoratu pw. Matki Bożej Częstochowskiej przy Szpitalu Klinicznym im. dr. Józefa Babińskiego w Krakowie.

Article history • Received: 31 July 2024 • Accepted: 29 Nov 2024 • Published: 31 Mar 2025

ISSN 1428-5673 (print) • **ISSN** 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

„Caritas pastoralis” jako urzeczywistnienie cnoty męstwa w wybranych pismach św. Józefa Sebastiana Pelczara

W pracy podjęto próbę reinterpretacji pojęcia męstwa w wybranych dziełach św. Józefa Sebastiana Pelczara. Na drodze analizy retrospektywnej zapytano najpierw, jakie ujęcie cnoty męstwa było bliskie Pelczarowi. Następnie poszukiwano implikacji praktycznych realizacji męstwa w świetle wyzwań pastoralnych Kościoła, widzianych z perspektywy biskupa i profesora. Podjęto również próbę aktualizacji zapisanych doświadczeń duchowych Pelczara na gruncie teologii praktycznej, odczytanych w kontekście „caritas pastoralis”, urzeczywistniającej cnotę męstwa w realiach życia współczesnego Kościoła. Na tej podstawie sformułowano najważniejsze wnioski i rekomendacje. Wciąż aktualny pozostaje „apel pastoralny”, owoc rozmyślań duchowych św. Pelczara, adresowany nie tylko do ówczesnych, ale także współczesnych duszpasterzy. Dotyczy on syntezy męstwa, mającego źródło w miłości, wraz ze stałością i łagodnością, które stanowią o wyrazistości i autentyczności „caritas pastoralis”.

Słowa kluczowe: cnota, męstwo, stałość, odwaga, teologia pastoralna, teologia praktyczna, miłość pasterska, caritas pastoralis

Abstract

“Caritas Pastoralis” as a mirror of the virtue of fortitude in selected works of Saint Joseph Sebastian Pelczar

The paper discusses the issue of reinterpreting the concept of courage (the virtue of fortitude) in selected works of Saint Joseph Sebastian Pelczar. Referring to the tools of retrospective analysis, it was first asked about the virtue of fortitude definition as proposed by Pelczar. Then the practical implications of implementing the virtue of fortitude in light of the pastoral challenges of the Church, as seen from the perspective of the Bishop of Przemyśl, were sought. The task was also assumed to ‘actualize’ Pelczar’s recorded spiritual experience on the ground of practical theology, in the “caritas pastoralis” perspective, making the virtue of fortitude viable in the realities of Church life. Based on the study’s results, key conclusions and recommendations were also formulated. The ‘pastoral call’, a treasure of Joseph Sebastian Pelczar’s spiritual meditations, addressed to his contemporaries, but also to today’s pastors, is still relevant. It is not ‘so much’ and not ‘only’ about courage alone, but about courage flowing from love, and consistency combined with gentleness, which constitute the authenticity of “caritas pastoralis”.

Keywords: virtue of fortitude, consistency, courage, pastoral theology, practical theology, pastoral love, caritas pastoralis

Próba odczytania przesłania, jakie płynie z życia i działalności św. Józefa Sebastiana Pelczara (1842–1924), profesora i biskupa, podejmowana w stulecie jego śmierci, nie jest łatwym zadaniem. Zwłaszcza że w kontekście misji biskupa i wyzwań duszpasterskich, zarówno w epoce świętego, jak i w czasach nam współczesnych, zadania te pozostają niezmiennie i fundamentalne¹. Dziś dynamicznie zmieniająca się rzeczywistość społeczna rodzi nowe wyzwania duszpasterskie. Odsłaniają one pytania nowe, stawiane przez duchownych i świeckich, na które odpowiedzi o charakterze praktycznym powinna znaleźć teologia pastoralna².

Charakterystycznym znakiem współczesnych czasów jest utrata autorytetu przez pasterzy Kościoła. Papież Franciszek nazwał ów stan „duszpasterską schizofrenią”³. Sytuacja dostrzegana w Kościele powszechnym dotyczy także Polski. Pytanie o autorytet pasterza jest integralnie związane się z kwestią wewnętrznego jedności prezbiterium kapłańskiego, przeżywanej zawsze w relacji do biskupa diecezjalnego. To on jest pierwszym budowniczym więzi wspólnotowych prezbiterium (*pontifex*). Na tym tle odsłania się kryzys relacji we wspólnocie Kościoła, który tworzą wszyscy wierni. Karykaturą Kościoła staje się

- 1 W refleksji pastoralnej istotne jest zestawienie rzeczywistości społeczno-kulturowej z rzeczywistością eklezjalną (kościelną) i zachowanie tym samym specyficznej, podwójnej perspektywy. Pisał o tym między innymi Jan Paweł II: „Dzisiejszą złożoną sytuację [...] trzeba nie tylko poznać, lecz również i przede wszystkim interpretować. Potrzebne są badania naukowe, dzięki którym powstanie szczegółowy i konkretny obraz rzeczywistości społeczno-kulturowych i kościelnych. Jeszcze ważniejsze jest interpretowanie tej sytuacji” (Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, 10).
- 2 Problematyka ta nie dotyczy wyłącznie władzy sprawowanej przez biskupa. Jedną z kluczowych cech urzędu biskupiego jest cnota męstwa, jej rozumienie i znaczenie w wymiarze osobistym i wspólnotowym. Czerpiąc z doświadczeń teologii praktycznej, podjęto wysiłek, aby na nowo przeanalizować życie i twórczość pisarską świętego biskupa. Za posynodalną adhortacją apostolską Jana Pawła II *Pastores dabo vobis* (57) określenia: teologia pastoralna i teologia praktyczna, rozumiane zarazem jako teologia duszpasterstwa (duszpasterzowania), teologia czynienia prawdy (za ks. prof. Ryszardem Hajdukiewiczem CSsR), potraktowano w pracy zamiennie jako równoznaczne.
- 3 „Autorytet nie wyraża się poprzez rozkazywanie, ale poprzez spójność oraz świadectwo życia [...]. Ile zła wyrządzają niespójni chrześcijanie, niespójni i schizofreniczni pasterze, którzy nie dają świadectwa?” – pytał papież Franciszek podczas mszy świętej sprawowanej 14.01.2022 roku w kaplicy św. Marty (por. K. Ołdakowski, Papież: autorytet zdobywa się poprzez spójność w życiu, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-01/papiez-franciszek-msza-dom-sw-marty-14-stycznia.html>[28.07.2024]).

obraz kreślony w separacyjnych odniesieniach: „my” (duchowni) i „oni” (świeccy). Kryzys dotyka wielu płaszczyzn współpracy duchownych i świeckich. Dostrzega się go w strukturach hierarchicznych Kościoła (zredukowanych niekiedy wyłącznie do administracji), jak i w codziennych aktywnościach wspólnot kościelnych – od zniechęcenia i osłabienia, aż po całkowity zanik współdziałania⁴.

Analizując życie Pelczara odkrywamy osobę prezbitera, profesora, biskupa i ordynariusza miejsca o niekwestionowanym autorytecie zarówno społecznym, jak i wewnątrzkościelnym⁵. Proces beatyfikacyjny i kanonizacyjny stanowił ostateczne potwierdzenie heroicznego cnót Pelczara. Warto zauważyć, że ten pasterz, budując i pielęgnując wielowymiarowe relacje z duchownymi i świeckimi, wskazywał w tym procesie na znaczenie męstwa. Tę istotną cnotę, ważną w procesie integracji i umacniania wspólnoty, wyraźnie łączył ze stałością. Jak ową intuicję pastoralną Pelczara możemy odczytać współcześnie?

1. Materiał i metoda

Nakreślone na wstępie tło stało się inspiracją do sformułowania najważniejszych pytań niniejszej pracy: (1) o rozumienie cnoty męstwa, odczytanej w wybranych pismach Pelczara, charakteryzującej pasterza wspólnoty; (2) o praktyczne implikacje realizacji cnoty męstwa w świetle wyzwań pastoralnych Kościoła, widzianych z perspektywy Pelczara.

Poszukując odpowiedzi, odwołano się przede wszystkim do narzędzi analizy retrospektywnej. Na fakty biograficzne o charakterze historycznym nałożono dane dokumentujące zapisane w dziełach osobiste doświadczenie świętego, odzwierciedlające wewnętrzną motywację jego działania. Obszerny dorobek pisarski Pelczara⁶ uniemożliwia uwzględ-

4 Por. P. Neuner, M. Zulehner, *Zrozumieć Kościół. Eklezjologia praktyczna*, Poznań 2016, s. 187–193.

5 J. Kupczewska, *Biskupa Józefa Sebastiana Pelczara „Mój życiorys”*, w: J. S. Pelczar, *Święty Józef Sebastian Pelczar (1842–1924) rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego i biskup przemyski*, red. A. Kubiś, J. Wołczański, Kraków 2005, s. 56 (*Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 17).

6 Dorobek Pelczara obejmuje prace z zakresu teologii: fundamentalnej, duchowości, teologii praktycznej, prawa kanonicznego (przyjmując współczesny podział dyscyplin teologicznych), jak też i liczne dzieła o charakterze historycznym, dzieła z zakresu ka-

nienie go w ograniczonych ramach artykułu. Postawiony cel wymagał zawężenia źródeł do dwóch wybranych dzieł.

Pierwszym źródłem stały się: Rozmyślenia o życiu kapłańskim, czyli ascetyka kapłańska. Konieczne okazało się tu sięgnięcie do oryginału pracy z 1907 roku. Zamieszczono w nim cztery dodatki opuszczone we współczesnym wydaniu tego dzieła⁷: Dodatek I: O niektórych obowiązkach pasterskich. Krótkie słowo starszego kapłana do jednego z młodszych braci. Dodatek II: O niektórych prawidłach i normach towarzyskich. Krótkie wskazówki dla młodych kapłanów. Dodatek III: List pasterski Józefa Sebastiana Pelczara, biskupa przemyskiego, na Wielki Post roku 1906 o obowiązkach katolików w naszych czasach i o potrzebie organizacji katolickiej. Dodatek IV: Orędzie Józefa Sebastiana Pelczara, biskupa przemyskiego, do Wielebnego Duchowieństwa⁸.

Jako drugą pozycję źródłową wybrano adresowaną do wszystkich, nie tylko do kapłanów, antologię: Życie duchowne, czyli doskonałość chrześcijańską według najcelniejszych mistrzów duchowych⁹. To praca szczególna, z pogranicza teologii duchowości i teologii pastoralnej, czyli praktycznej¹⁰. Obie publikacje powstały pod wpływem osobistych przemyśleń autora. Ponadto Rozmyślenia o życiu kapłańskim..., jak i Życie duchowne... mają jeszcze jedną cechę właściwą dla „źródeł pastoralnych”. Ujęcie podejmowanych zagadnień ma w nich nie tylko charakter pragmatyczny, czyli zogniskowany na działaniu¹¹, lecz także całościowy (holistyczny). Do Rozmyślań o życiu zakonnym dla zakonnic (1898) sięgnięto tylko porównawczo. Lektura Rozmyślań o życiu kapłańskim...

tolickiej nauki społecznej oraz prace stricte polityczne. Pełny wykaz pism św. Józefa Sebastiana Pelczara można znaleźć w: J. S. Pelczar, Mowy i kazania 1877–1899, red. C. Niezgodą, Ł. Kamykowski, A. Kubiś, Kraków 1998, s. 364–384 (Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, 7); M. Ludwicki, Biskup: rzecz o św. Józefie Sebastianie Pelczarze, Ząbki 2004, s. 121–123 (Victores).

7 J. S. Pelczar, Rozmyślenia o życiu kapłańskim, czyli ascetyka kapłańska, Poznań 2003.

8 J. S. Pelczar, Rozmyślenia o życiu kapłańskim, czyli ascetyka kapłańska, cz. 2, Kraków 1907.

9 Tytuł dzieła, który za czasów J. S. Pelczara brzmiał: Życie duchowne, czyli doskonałość chrześcijańska we współczesnych wydaniach brzmi: Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska.

10 Por. J. Machniak, Słowo wstępne, w: J. S. Pelczar, Życie duchowe, t. 1, Kraków 2003, s. 9–10.

11 Por. R. Kamiński, Teologia pastoralna, t. 1, Lublin 2000, s. 64.

prowadzi czytelnika do początków¹² posługi biskupiej Pelczara, odkrywając osobiste relacje pasterza z prezbiterium kapłańskim. Z kolei *Życie duchowne...*, adresowane do wszystkich i wydane po raz ostatni w roku śmierci arcybiskupa, stanowi zwieńczenie jego pisarskiej aktywności.

2. Pastoralna perspektywa „męstwa”

W indeksie haseł tematycznych *Leksykonu teologii pastoralnej*¹³ próżno szukać pojęć: *męstwa*, *cnoty* lub *cnoty męstwa*. Poszukiwania kierują czytelnika (choć nie wprost) do terminu: *miłość pastoralna*, który Pelczar zastąpiłby zapewne ówczesnym określeniem: *miłość pasterska*. Czytamy tam:

Miłość pastoralna to zasada jednocząca życie duchowe kapłana z jego działalnością duszpasterską, wzywająca do naśladowania Chrystusa w miłości do ludzi aż do całkowitego poświęcenia się dla ich zabawienia. [To] znak doskonałości kapłańskiej i norma działalności duszpasterskiej czerpiąca swoją moc z Ofiary eucharystycznej, w której zakorzenione jest życie i posłannictwo kapłana¹⁴.

Miłość pastoralna (pasterska) na mocy święceń warunkuje i wzywa biskupa oraz prezbitera do radykalnego upodobnienia się do Chrystusa Dobrego Pasterza (por. J 10, 11). Pobudza ona wyświęconego do proegzystencji na wzór Chrystusa, „który umiłował Kościół i wydał za niego samego siebie” (Ef 5, 25). Tak rozumiana miłość pastoralna (pasterska) odnosi się do męstwa, niekiedy w stopniu heroicznym. Dzieje się tak, gdyż „w każdej chwili kapłan może być wezwany do oddania swego życia za zbawienie ludzi (por. J 10, 11–15)”¹⁵.

12 Jak zauważył abp Stanisław Gądecki, *Rozmyślenia o życiu kapłańskim* stanowią owoc wieloletnich rozmyślań Pelczara. Ich geneza sięga czasów studiów rzymskich Pelczara (S. Gądecki, *Słowo wstępne arcybiskupa poznańskiego*, w: J. S. Pelczar, *Rozmyślenia o życiu kapłańskim, czyli ascetyka kapłańska*, s. 8).

13 *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 490–492.

14 W. Przygoda, *Miłość pastoralna*, w: *Leksykon*, s. 490. Zob. również: Soboru Watykańskiego II, Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis*, 14, 43; Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska Pastores dabo vobis*, 23.

15 *Leksykon*, s. 490.

W dalszej części niniejszego artykułu terminy: miłość pastoralna, wskazująca raczej na struktury i formy posługi kapłana, akcentując wymiar zewnętrzny i instytucjonalny tej aktywności, oraz miłość pasterska, zwracająca uwagę na to, co stanowi najgłębszą motywację kapłańskiego działania (upodobnienie do Chrystusa Dobrego Pasterza), zastępują jednym terminem: *caritas pastoralis*.

Tak rozumianą *caritas pastoralis* biskup Pelczar zdaje się definiować krótko i praktycznie jako stopniową realizację (nabywanie) miłości i gorliwości w służbie Bożej¹⁶. Konkretną formę tej realizacji (tu i teraz) kształtuje w dużej mierze cnota męstwa, z akcentem na stałość i wytrwałość.

Caritas pastoralis jako istotny znak proegzystencji biskupa i prezbi-tera manifestuje się w: (1) miłości pokornej (por. Mt 11, 29), która uzdalnia do wyrzeczenia się osobistych ambicji, oraz w (2) pastoralnym dynamizmie, potęgującym żar serca. *Caritas pastoralis*, jeśli ma być żywa i autentyczna, musi się wciąż na nowo rozpalać, aby nie uległa tragicznemu w skutkach ostudzeniu. Poprzez konkretne akty *caritas pastoralis* wobec powierzonej sobie części (*portio*) ludu Bożego kapłan wzmaga w sobie „duchowy żar”, który pomaga pasterzowi przyjąć postawę ofiarności. Ta zaś czyni go gotowym do oddania życia za innych w heroicznym męczeństwie, gdy zajdzie taka potrzeba (por. J 15, 13)¹⁷. Przy czym nie chodzi tu o zdarzenie o charakterze losowym (chronologicznym), ale raczej kairologicznym, czyli rozumianym jako czas łaski Bożej, uzdalniającej człowieka do radykalnego świadectwa miłości w tym właśnie momencie.

Pastoralnym drogowskazem, zapraszającym niektórych na heroiczny szlak męczeństwa, jest męstwo. To szczególny dar Chrystusa dla wybranych świadków, czytelny znak wierności Bogu. Czy chodzi wyłącznie o akt jednorazowy? Jak ma się do tego męstwo realizowane w stałości codziennego praktykowania miłości pasterskiej i w połączeniu z aktywnością pastoralną? Jedno warunkuje drugie: to z ofiary pokornej miłości, pojmowanej jako dar z siebie i wyrzeczenie się siebie dla innych, rodzą się (na zewnątrz) dzieła pastoralnej miłości, realizowane jednocześnie

16 Por. J. S. Pelczar, *Rozmyślenia o życiu kapłańskim*, s. 17. Por. też: J. S. Pelczar, *Jezus Chrystus wzorem i mistrzem kapłana*, cz. 1, Przemyśl 1909, s. 19–24.

17 Por. *Leksykon*, s. 491.

z wewnętrznym dynamizmem, czyli wraz z wewnętrznym działaniem potęgującym żar kapłańskiego serca. Jedno domaga się drugiego – inaczej kapłanowi grozi „tragiczne w skutkach ostudzenie”¹⁸, dramatyczna duchowa entropia, którą można nazwać wypaleniem¹⁹. Łaska sakramentu kapłaństwa, a z nią łaska *caritas pastoralis* – jako cnota wlana, spajająca konstrukcję duchową człowieka i orientująca ją na Boga – domaga się odpowiedzi. Otrzymany dar wymaga więc ciągłej aktualizacji w aktach życia codziennego, dokonującej się poprzez praktykowanie cnót naturalnych. Wśród nich szczególnie znaczenie ma cnota męstwa, połączona z cechą wytrwałości²⁰. Wytrwałość tworzy pomost pomiędzy łaską święceń kapłańskich – jednorazowym wydarzeniem dokonującym się „tu i teraz” – a codziennością kapłana, przeżywaną w wielokrotności sakramentalnego „tak” – wypowiedanego nieustannie przez aktywność duszpasterską (*actio pastoralis*).

Tak właśnie rozumiał *caritas pastoralis* abp Pelczar. W swoich rozmyślaniach kierowanych do kapłanów²¹ wyraźnie łączył cnotę męstwa ze stałością. Za świętym Tomaszem z Akwinu²², *caritas pastoralis* zdaje się u niego wyznaczać cel *actio pastoralis*, a następnie wyrażać oczekiwany skutek praktyczny, czyli społeczny owoc „sprawności dobrego działania”²³. Tak rozumiane męstwo świadczy o „dyspozycji człowieka do tego, co najlepsze”²⁴, o kondycji pasterzy, których „po owocach poznacie” (Mt 7, 20).

Stanowiąc sprawność dobrego działania, *caritas pastoralis* może stać się pomostem, łączącym życie duchowe kapłana ze sprawowaną przez niego posługą (urzędem). Między jednym a drugim istnieje związek

18 Leksykon, s. 491.

19 Por. Psychologia kliniczna, t. 1, red. H. Sęk, Warszawa 2005, s. 35. Por. też: A. M. Pines, Wypalenie – w perspektywie egzystencjalnej, w: Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie, red. H. Sęk, Warszawa 2010, s. 32–57.

20 Por. J. S. Pelczar, Rozmyślania o życiu kapłańskim, s. 525–529. Znamienne rozdział 43 zatytułował tam autor: O męstwie i stałości. Por. też: S. Gądecki, Słowo wstępne arcybiskupa poznańskiego, w: J. S. Pelczar, Rozmyślania o życiu kapłańskim, s. 8.

21 Por. J. S. Pelczar, Rozmyślania o życiu kapłańskim. W publikacji tej znamienne rozdział 43 zatytułował autor: O męstwie i stałości.

22 Por. J. S. Pelczar, Życie duchowe, t. 2, Kraków 2012, s. 161, 164.

23 Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, I-II, q. 55, a. 3.

24 Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, I-II, q. 55, a. 2, ad 3.

mający swoje źródło w sakramentalnym kapłaństwie²⁵. Wierzmy, że *caritas pastoralis* jako zasada jednocząca duchowość kapłana z jego aktywnością duszpasterską jednocześnie jest darem Ducha Świętego udzielonym w sakramencie święceń. Dlatego należy ona do istoty życia kapłańskiego i jest warunkiem upodobnienia się kapłana do Chrystusa Dobrego Pasterza (J 10, 11–18). *Caritas pastoralis* biskupa i prezbitera jest uczestnictwem w *caritas pastoralis* samego Chrystusa. Polega ona na całkowitym darowaniu siebie Kościołowi. Jest dyspozycją do permanentnej posługi ludowi Bożemu²⁶. Całkowitość owego daru polega na uznaniu i przyjęciu dwóch perspektyw: całościowej, aż po ofiarę z życia, i jednostkowej, czyli wytrwałym praktykowaniu *caritas pastoralis* każdego dnia. Cnota męstwa urzeczywistnia się przez współoddziaływanie obu postaw²⁷.

Praktyka codziennego rozmyślania duchowego, łącząca w sobie różne formy modlitwy, należy do ważnych narzędzi kształtujących i wzmacniających kapłańską *caritas pastoralis*. Wskazywał to wyrażenie Pelczar²⁸. Istotna jest w niej jakość doświadczenia duchowego, na którą istotny wpływ ma materiał pomocowy wspierający formę i treść rozmyślań. Właściwie przeżywane rozmyślanie daje szansę na trwałą i pogłębioną relację z Bogiem. Nadmiar aktywności w życiu kapłańskim prowadzi niekiedy do porzucenia praktyki codziennego rozmyślania duchowego. Stanowi to poważne zagrożenie dla rozwoju życia wewnętrznego. Pierwotna jakość *actio pastoralis* zbyt łatwo bywa zamieniana na powierzchowność i przeciętność²⁹. Należy zaznaczyć, że przygotowane przez Pelczara rozmyślania są „zapisem i świadectwem własnego

²⁵ Por. Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostołska *Pastores dabo vobis*, 24.

²⁶ Por. Leksykon, s. 490.

²⁷ Por. J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 16.

²⁸ Por. J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 104–126. W publikacji tej Pelczar rozdzielił od 21 do 28 poświęcił różnym formom modlitwy codziennej w życiu kapłana. Tytuły poszczególnych rozmyślań to: *Duch modlitwy*; *Pobożne odmawianie brewiarza*; *Rozmyślanie*; *Czytanie duchowne*.

²⁹ Pelczar dostrzegł problem, nazywany dziś w teologii praktycznej „amerykanizmem”. Pojęciem tym określa się taką działalność pastoralną, która kładzie nacisk na zewnętrzne, przeliczalne statystycznie i finansowo efekty aktywności duszpasterskiej (*actio pastoralis*), pomijając znaczenie innych czynników, zwłaszcza wewnętrznych (*contemplatio*). Por. J. S. Pelczar, *Słowo wstępne do braci kapłanów*, w: *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 13.

wieloletniego i głębokiego życia wewnętrznego, prowadzonego przez człowieka bardzo zaangażowanego w aktywność zewnętrzną³⁰. Ich treść zaskakuje, a zarazem onieśmiela czytelnika, przed którym biskup otworzył intymny obszar swojej duchowości. To nie tylko dowód pokory autora, ale i świadectwo odwagi, będącej formą męstwa, które nazywał męstwem duszy³¹.

Teologia praktyczna realizowana jako *caritas pastoralis*, potrzebuje świadectwa i zewnętrznego potwierdzenia swoich imperatywów³². Staje się nimi pieczęć *pastoralna*, o której papież Franciszek wspomina w liście apostolskim *Ad theologiam promovendam*³³. Ma być ona stawiana olejem miłosierdzia wytłoczonym z każdej współczesnej refleksji teologicznej³⁴. Pieczęć *pastoralna* swoje źródło powinna znajdować w kleryckim i kapłańskim rozmyślaniu duchowym. Refleksja Pelczara, pomimo niekiedy zaskakującej egzemplifikacji, podkreśla niezbędną praktykę rozmyślenia duchownego dla formacji *pastoralnej* duchownych. Szczególnym walorem przemyśleń *pastoralnych* Pelczara jest ich holistyczne ujęcie, odzwierciedlone choćby w dziele *Rozmyślania o życiu kapłańskim*. Stanowi ono udaną, oczywiście na miarę ówczesnych czasów, próbę przetransponowania całej klasycznej ascetyki kapłańskiej na język refleksji *pastoralnej*, odniesionej do realiów życia ówczesnego

30 Zob. S. Gądecki, Słowo wstępne arcybiskupa poznańskiego, w: J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 8.

31 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

32 Imperatywy *pastoralne* w ramach *prakseologii* (trzeciego po *kryteriologii* i *kairologii* etapu badawczego w teologii *pastoralnej*) wyznaczają strategiczne cele dla *actio pastoralis*. Szerzej na ten temat: P. M. Zulehner, *Pastoraltheologie*, t. 1: *Fundamentalpastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*, Düsseldorf 1989, s. 14–24.

33 Ojciec Święty zaapelował, aby teolog naszych czasów „wachał ludzi i ulice”, a jako owoc swoich badań „wylewał olej miłosierdzia” na rany współczesnego człowieka i świata. Por. Franciszek, List apostolski w formie motu proprio: *Ad theologiam promovendam*, https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documento-s/20231101-motu-proprio-ad-theologiam-promovendam.html (01.06. 2024).

34 Papież Franciszek postuluje w tym dokumencie zmianę samego paradygmatu uprawiania teologii, która (nie tylko w ramach teologii *pastoralnej*) z teologii duszpasterstwa staje się duszpasterstwem teologicznym, nie tracąc nic ze swej naukowej (teoretycznej) i mądrościowej (praktycznej) głębi. Pieczęć *pastoralna* według Franciszka „jest «znakiem» duszpasterskim, który musi przyjąć teologia jako całość [...] bez przeciwstawiania się teorii i praktyce” (Franciszek, List apostolski *Ad theologiam promovendam*, 8).

duchowieństwa³⁵. Nakreślone przez Pelczara realia we współczesnej, cyfrowej epoce mają specyficzny wymiar. Dyktatura informacji oraz akceleracja procesów społecznych domagają się odczytania na nowo praktyki codziennego rozmyślenia duchowego.

3. Reinterpretacja cnoty męstwa w dziełach Pelczara

W *Leksykonie duchowości katolickiej* zapisano, że „cnota jako element składowy doskonałości zalicza się do sprawności (habitus). W odróżnieniu do dyspozycji (chwilowa i przemijająca właściwość działania), sprawność jest trwałym przymiotem zdolności działania (władzy), trudno usuwalnym i ustawiającym ją w określonym kierunku”³⁶. Pojęcie cnoty zakłada w sobie stałość i zdecydowanie, strukturę trwałą, nabytą drogą nauki i ćwiczeń lub daną przez Boga, w zależności od typu cnoty. Dlatego ze względu na ich genezę można wyróżnić cnoty naturalne lub cnoty nadprzyrodzone. To cnoty sprawiają, że pierwotny wybór człowieka trwa i wydaje owoce. Do najważniejszych cnót naturalnych należą tak zwane cnoty kardynalne (od łac. *cardo* – zawias, hak zawiasowy). Są nimi: roztropność, sprawiedliwość, męstwo i umiarkowanie (wstrzemięźliwość). Na owym *cardo* bazuje postępowanie człowieka. Cnoty otwierają drogę wewnętrznego rozwoju, który w świetle łaski Bożej prowadzi do doskonałości. Dokonuje się to w zespoleniu cnót naturalnych z cnotami nadprzyrodzonymi, z których najważniejsze są cnoty teologalne: wiara, nadzieja i miłość³⁷.

Józef Sebastian Pelczar na kartach *Życia duchownego...* starał się wyjaśnić znaczenie cnoty męstwa w kontekście filozoficznym i teologicznym³⁸. Za świętym Tomaszem z Akwinu³⁹ wskazał najpierw na męstwo jako „hart i stałość woli, za pomocą której człowiek pokonuje zwykłe trudności. Zauważył, że w tym znaczeniu jest ona cnotą ogólną, czyli raczej podstawą każdej cnoty, nie można bowiem nabyć żadnej cnoty

³⁵ Por. S. Gądecki, *Słowo wstępne arcybiskupa poznańskiego*, s. 8.

³⁶ P. Góralczyk, *Cnota*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków 2002, s. 142–143.

³⁷ Por. *Leksykon duchowości katolickiej*, s. 144.

³⁸ We współczesnym wydaniu (t. 1 z 2003, t. 2 z 2012) tytuł brzmi: *Życie duchowe*. J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 1, Kraków 2003; J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, Kraków 2012.

³⁹ Por. Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, II–II, q. 123, a. 2.

bez pracy i walki”⁴⁰. Zatem „hart i stałość woli” uznał za sprawność i istotny zasób osobowościowy, nabyty przez człowieka w procesie pokonywania trudów dnia codziennego. Określił je przy tym jako „zwykłe trudności”. Męstwo nie szuka innej drogi, niż ta, która w naturalnym rozwoju człowieka hartuje i umacnia jego wolę. Tak rozumiana cnota męstwa jest – jak nazwał ją Pelczar – cnotą ogólną. Istotą cnoty ogólnej jest to, że stanowi podstawę każdej innej cnoty i sprawności (*habitus*) człowieka⁴¹. Nabywana jest ona w stanie pokoju, a nie wojny, w sytuacjach zwyczajnych i stałych, niekoniecznie w stanach ekstremalnych. Przemyski biskup zwrócił uwagę, że „nie można [...] nabyć żadnej cnoty bez pracy i walki”. Przypomina to raczej obraz greckich młodzieńców, którzy ćwicząc swe ciało, zmagają się między sobą, a zarazem korzystają z dobrobytu, żyjąc w pokoju. Motyw walki odzwierciedla tu rodzaj twórczej i pożytecznej rozrywki, uprawianej przez młodzież w duchu klasycznej [*askesis*]. W ten sposób, nie prowadząc krwawych wojen, kształtowano cnotę – [*areté*]⁴².

Odkrywając znaczenie męstwa w aspekcie teologicznym, Pelczar odwołał się także do sfery doświadczeń ludzkich, które ostatecznie nie są dostępne dla wszystkich. Zauważył, że chociaż wszyscy jesteśmy powołani do dawania świadectwa w wierze, to jednak nie wszyscy zostaną wybrani do realizacji tego powołania w jego radykalnej formie⁴³. Pelczar wyjaśnił, że w istocie chodzi o „odwagę i stałość duszy, która trudne rzeczy podejmuje, a przykre znosi”⁴⁴. „W tym drugim znaczeniu – jak zaznaczył biskup przemyski – męstwo jest osobną cnotą i czwartą z rzędu cnot głównych”⁴⁵. W tekście rozmyślania duchowego rzeczy zwykłe i codzienne zastępują rzeczy trudne oraz przykre, nadto połączone z niebezpieczeństwem, które wydaje się być dramatyczne, realne. Sam

40 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 164.

41 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 164–169.

42 Por. G. Wąchol, L. Wanat, *Perspektywa λόγος i ἀρετή w procesie integracji osób z dysfunkcjami psychicznymi*, „*Paideia/Παιδεία*” (2023) nr 5, s. 67–88.

43 Por. Mt 22, 14. Celowo użyto tu ewangelicznego związku frazeologicznego: „wielu powołanych – niewielu wybranych”. Odnosząc się do relacji ochrzczonych do nieochrzczonych warto zauważyć, że ostatecznie przez istotę sakramentu chrztu, zanurzeni w śmierci Chrystusa, jesteśmy powołani do oddania życia za wiarę i za braci.

44 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

45 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 164.

wysiłek człowieka ogniskuje się zatem na odwadze i stałości nie tyle ciała, ile duszy. Pelczar odwagę duszy łączy ze stałością, a cnotę męstwa z wytrwałością. Męstwo umacnia człowieka do podejmowania czynów trudnych i połączonych z niebezpieczeństwem⁴⁶. Autor zaproponował tu typowe dla ówczesnej homiletyki *egzemplum*: przywołał obraz młodego Dawida stającego do walki z Goliatem i słąbą z natury Judytę z głową Holofernesa w ręku. Osoby te, kruche w fizycznej postaci, podejmując się heroicznych czynów, odniosły zwycięstwo dzięki cnotie męstwa. Jak zauważył Pelczar, sukces ów zawdzięczają „odwadze duszy, czyniąc ją silną i niewzruszoną czy to do podejmowania rzeczy trudnych, czy to do usuwania niebezpiecznych lub szkodliwych, czy to do znoszenia przykrych”. Do postawy tej przynależą: odwaga, wielkoduszność, cierpliwość i wytrwałość. Są to, jak przypomniał Pelczar, „nieodstępne towarzyszkę cnoty męstwa”⁴⁷.

Jeśli męstwo, jako odwaga duszy połączona z cechą stałości, oznacza u Pelczara walkę, to nie jest nią walka przeciwko komuś, bądź czemuś. To walka z sobą samym, niekiedy heroiczna. Ona właśnie bywa zmaganiem na „śmierć i życie”. Pelczar wyjaśnił:

Męstwo umacnia do staczania walki z występkiem i do używania w tej walce środków nawet heroicznych. Takie męstwo okazał Józef egipski, gdy zostawiwszy płaszcz w ręku kusicielki, sam się ratował ucieczką; św. Benedykt, gdy dla pokonania żądzy nieczystej tarzał się po cierniach; św. Martynian, gdy w podobnej walce palił ciało w ogniu, i inni⁴⁸.

Napięcie duchowe, wzmocnione obrazami z życia świętych, zostało przez autora skierowane następnie na płaszczyznę wytrwałości i stałości w działaniu. Podążając za świętym Franciszkiem Salezycznym, ojcem *benignitas pastoralis* (łagodności duszpasterskiej), Pelczar przypomniał, że „nie ten odznacza się męstwem, kto czasem wykonuje coś trudnego, ale ten, kto mężnie i wytrwale spełnia wszystkie czynności”⁴⁹. Wydaje się, że analogia uczyniona przez Pelczara była zamierzona.

46 Por. J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

47 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

48 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

49 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

Czytelnik rozważań Pelczara połączy zapewne lekturę rozdziału XXIII *Życia duchowego*, zatytułowanego: *O sprawiedliwości i męstwie*, razem z rozdziałem XXIX: *O wytrwałości*. Części te stanowią kompozycyjną całość.

Opisując cnoty kardynalne: roztropność, sprawiedliwość, wstrzeźliwość (umiarkowanie) i męstwo, autor zastosował następujący klucz: roztropność połączył ze wstrzeźliwością, a sprawiedliwość z męstwem. Cnoty te jawią się zatem niczym uczniowie wysyłani w misję ewangelizacyjną po dwóch przez Chrystusa⁵⁰. Rozdział *O sprawiedliwości i męstwie* charakteryzuje się również kompozycją składającą się z dwóch części: (1) *O sprawiedliwości* oraz (2) *O męstwie*, co dalej dzieli się na kolejne dwie partie: teoretyczną – definiującą zagadnienie oraz praktyczną, w której autor zwraca się bezpośrednio do czytelnika. Tę część nazwać można apelem pastoralnym, bądź zestawieniem klasycznych imperatywów pastoralnych.

Rozdział XXIX: *O wytrwałości*, Pelczar analogicznie podzielił na dwie części: (1) *Potrzeba wytrwałości* oraz (2) *Środki do nabycia wytrwałości*. Fragment ten pozostaje jednak w zamierzonej kontradycji do rozdziału *O sprawiedliwości i męstwie*. Część pierwsza, definiująca, bazuje na inspiracji biblijnej. Autor wskazał najpierw na słowa Zbawiciela: „kto wytrwa do końca, ten będzie zbawiony” (Mt 10. 22], następnie na obietnicę: „Bądź wierny, aż do śmierci, a dam ci wieniec życia” (Ap 2, 10). Ponadto zestawił postawę św. Pawła, który źle zaczął, ale dobrze skończył, z postawą Judasza, który dobrze zaczął, ale źle skończył. Gdy rozdział *O Męstwie* przywołuje ponad dwadzieścia przykładów męczeństwa zaczerpniętych z martyrologium rzymskiego, w tym trzy przykłady męczeństw zbiorowych (unicy, męczennicy afrykańscy, karmelitanki z Compiègne), rozdział *O wytrwałości* wskazuje tylko na dwa. Tym razem są to antyświadcstwa, przykłady podwójnych dramatów *traditores*. Obrazują one historię opisującą, jak z czterdziestu męczenników wrzuconych do lodowatego jeziora jeden poprosił o wyciągnięcie z wody, ale i tak umarł na wskutek wyziębienia, tracąc koronę męczeństwa. Spośród trzech prześladowanych jezuitów dwóch po strasznych torturach zaparło się wiary i straciło koronę męczeństwa, a ostatecznie i tak podzielili ten

⁵⁰ Por. Łk 10, 1–2.

sam los z jedynym, który wytrwał do końca⁵¹. Konstruuje strukturę tekstu pod kątem pedagogiczno-psychologicznym, Pelczar przeciwstawił wielu *martyres*, którzy osiągnęli pełnię życia w Chrystusie, nielicznym *traditores*, którzy i tak nie ocalili nawet ziemskiego życia, ponosząc podwójną i ostateczną klęskę. Kompozycja rozdziałów jest więc bardzo przemyślana i uzupełniająca się.

W rozdziale O wytrwałości, część definicyjna (*Potrzeba wytrwałości*) przenika do części praktycznej (*Środki do nabycia wytrwałości*). Pelczar nawiązał w ten sposób do orzeczenia trydenckiego o wytrwałości, jako łasce osobiwej⁵². Opis ten w postaci sugestywnego obrazu łańcucha łask⁵³ stał się wprowadzeniem w *Apel pastoralny* skierowany do czytelnika. Został on ujęty w formie swoistego „dekalogu”⁵⁴, w który autor wpisał radykalne świadectwa męczenników (abp. Cieplaka, ks. Budkiewicza, Piotra Tsay). W ten sposób aspekty teoretyczne zostały zrównoważone wskazaniem praktycznymi w postaci opisów męczeństwa. Ta perspektywa *pastoralna* (odniesienie teorii do praktyki), ujawnia się jeszcze wyraźniej w przywołaniu symbolu drogi, wyznaczonej przez zasadę etapowania działań (*zasada pastoralna*).

W tradycyjnym rozumieniu zasada ta oznacza, że projektowana aktywność *pastoralna* powinna zostać podzielona w planie realizacji na konkretne, następujące po sobie etapy. Każdy z etapów winien po jego zakończeniu podlegać ewaluacji, najlepiej z uwzględnieniem *superwizji*⁵⁵,

51 Por. J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 232.

52 Por. J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 233.

53 „«Łańcuch łask» to nie tylko – jak pisze Pelczar – [...] łaska pojedyncza i chwilowo działająca, ale cały zespół łask bądź zewnętrznych, które usuwają pokusy i przeszkody do dobrego, bądź wewnętrznych, które duszę oświecają, poruszają i umacniają” (J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, s. 233).

54 Odpowiedzią na łańcuch łask jest u Pelczara łańcuch działań: „1. módl się o łaskę wytrwałości; 2. z modlitwą łącz nieustanną pracę nad sobą; 3. w pracy korzystaj wiernie z wszelkich łask Bożych; 4. bądź pokorny, a więc nie dowierzaj sobie i lękaj się siebie; 5. zdobądź się na mężne trwanie przy Chrystusie w szyderstwach i prześladowaniach; 6. z niezachwianym męstwem łącz nieustanną gorliwość; 7. strzeż się zniechęcania; 8. nie bądź pobłażliwy dla siebie, ani zbyt troskliwy o swoją cześć, zdrowie bądź korzyści; 9. aby nie stracić otuchy, myśl tylko o dniu dzisiejszym; 10. szukaj ochłody w cieniu Krzyża i wzmacniaj się «Chlebem mocnych»” (J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 233).

55 Pojęcie *superwizji* odnosi się tutaj do analizy i oceny dotychczasowego działania przez osobę zewnętrzną względem tej aktywności. Formą *superwizji* może być właściwie prowadzona wizytacja kanoniczna, bądź dekanalna.

stanowiącej podstawę korekty. Pelczar, kończąc rozważania o wytrwałości, zdaje się podpowiadać: „Aby nie stracić otuchy, myśl tylko o dniu dzisiejszym, a nie troszcz się o przyszłość. Często bowiem zły duch podsuwa duszom podobną pokusę, aby je odwieść od drogi doskonałości: [...] na rzeczy wielkie zuchwale się porywasz [...] to ponad twoje siły”⁵⁶. Trafnie diagnozując sytuację, sformułował prostą zachętę: „Zawstydz szatana i staraj się tylko dzień dzisiejszy przeżyć doskonale, resztę zaś poleć opiece Bożej, [...] bo dość ma dzień swojej biedy (Mt 6, 34)”⁵⁷. Na tym właśnie polega zasada pastoralna Pelczara. Konkluzja wskazana przez niego może wydać się zaskakująca: „A nawet – jak radzi św. Ignacy Loyola – czyn postanowienia tylko na połowę dnia; w ten sposób to, co wydaje się trudne, stanie się łatwiejsze”⁵⁸. Uzupełniając, za Rodrycjuszem, praktyczne zastosowanie zasady pastoralnej, Pelczar wskazał na przykład ojców pustyni⁵⁹, zapraszając w ten sposób do oczyszczenia osobistej drogi duchowej z mało czytelnych drogowskazów.

4. Męstwo i stałość jako praktyczna implikacja dla „*caritas pastoralis*”

W *Rozmyślaniach o życiu kapłańskim...* Pelczar rekomenduje aspekt praktyczny zapisanych tam refleksji. Wyjaśnia to już na wstępie pracy. Chodzi nie tyle „o rozumowanie o rzeczach Bożych, [...] nie o naukę i rozważania, w których umysł się gubi, a serce wyziębia, ale o oczyszczenie i udoskonalenie duszy, by [...] mogła nabyć większej miłości i gorliwości w służbie Bożej”⁶⁰. Profesor nakreślił zatem cel praktyczny, odnoszący się do realiów kapłańskiego życia, wskazując na dwa jego wymiary: duchowy i zadaniowy. Podział ten odzwierciedlają dwa tomy analizowanego dzieła. Pierwszy, traktujący o środkach służących kapłanom do uświęcenia – czyli do nabycia miłości ku Bogu, wyjaśnia za św. Teresą z Avila, że początkiem owej drogi jest postanowienie, „by wiele dla Boga

56 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 236.

57 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 236.

58 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 236.

59 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 236. A. Rodrycjusz, *O postępowaniu w doskonałości*, cz. 1, ks. 2, rozdział 4, tłum. z języka hiszpańskiego K. Riedl TJ, Kraków 1929.

60 J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 17.

czynić i cierpieć”⁶¹. To konkretna inspiracja dla duchowości kapłańskiej. Drugi tom wskazuje na cnoty i obowiązki kapłańskie. Właśnie w tej części znalazło się rozważanie XLIII (43) O męstwie i stałości⁶², które to przymioty łączą się w praktyce osobistego uświęcenia.

Adresatem Rozmyślań o życiu duchowym... są wszyscy klerycy i kapłani⁶³. Droga uświęcenia ujawnia się nie tylko w aktywności zewnętrznej, ale również w pozornej pasywności, gdzie dominują doznania wewnętrzne. Pelczar wyjaśnił, że w męstwie ucznia Chrystusa chodzi o „męstwo płynące z miłości, i o stałość połączoną z łagodnością, aby jego [kapłana, ucznia Chrystusa] hasłem były słowa: „fortiter in re, suaviter in modo” [odważnie w sprawie, dobrotliwie co do sposobu]”⁶⁴.

Rozważanie XLIII O męstwie i stałości pozwala zrozumieć, że Pelczar wyznaczył Rozmyślaniom o życiu kapłańskim... konkretne zadanie⁶⁵. To swego rodzaju kontynuacja *Życia duchowego...*, można zatem obie części uznać za całość⁶⁶. Ich lektura pomaga lepiej odczytać intencję autora. Biskup wyjaśnił, że „cnota męstwa, to jest – odwaga duszy – umacnia człowieka do podejmowania czynów trudnych i połączonych z niebezpieczeństwem”⁶⁷. Przyjęcie postawy, której fundamentem są męstwo⁶⁸ i stałość, uzdalnia duszę, czyniąc ją „silną i niewzruszoną czy to do podejmowania rzeczy trudnych, czy to do usuwania niebezpiecznych lub szkodliwych, czy to do znoszenia przykrych”⁶⁹. Na drodze uświęcenia aktywność i pasywność wzajemnie się przenikają, ujawniając się jako „nieodstępne towarzyszkę cnoty męstwa”⁷⁰ – w odwadze, wielkoduszno-

61 J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 16.

62 Por. J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 525–529.

63 J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 18.

64 J. S. Pelczar, *Rozmyślania o życiu kapłańskim*, s. 528.

65 Por. J. Machniak, *Słowo wstępne*, w: J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 1, s. 9–10.

66 J. Machniak, *Słowo wstępne*, s. 10.

67 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

68 W analizowanych pismach Pelczara można odczytać zachętę, z której wynika, że praktykowanie cnoty męstwa czyni człowieka mężnym.

69 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

70 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 165.

ści, cierpliwości i wytrwałości⁷¹. Z Pelczarem odkrywamy, co faktycznie owa wytrwałość oznacza: stałość niewzruszoną⁷².

Biskup Pelczar odnalazł motywację dla osobistego męstwa w praktyce pastoralnej w słowach Chrystusa: „Na świecie ucisk mieć będziecie, ale ufajcie (w innych tłumaczeniach: ale miejcie odwagę, odważcie się), jam zwyciężył świat (J 16, 33)”⁷³. Chrześcijanin, zwłaszcza kapłan, jest „żołnierzem Chrystusowym, a jego życie jest bojowaniem, prowadzonym na szczególnym froncie: fortiter in re, suaviter in modo [odważnie w sprawie, dobrotliwie co do sposobu]”⁷⁴. Nie jest to bynajmniej stan wojny, jakim go zwykle postrzegamy⁷⁵. Nie chodzi także o powielanie światowego modelu lidera, przywódcy, herosa, poszukiwanego zwłaszcza w czasach kryzysu⁷⁶. Raczej o trafne odczytanie i skuteczne zastosowanie zasady pastoralnej Pelczara⁷⁷. Oznacza to, że nie ma i być nie może

71 Stałość i wytrwałość to terminy oznaczające u Pelczara zarówno sferę aktywności kapłańskiej (obszar działań pastoralnych), jak i sferę pasywności (doznań) przyjmowanych ze względu na Chrystusa i w ten sposób odnoszą nas do szerokiego rozumienia pastoralnej praxis.

72 J. S. Pelczar, *Rozmyślenia o życiu zakonnym dla zakonnic*, Kraków 1915, s. 78.

73 Jak zauważył Kardynał Ravasi: „Chrześcijanin musi prowadzić walkę ze złem, otwarcie rzucając mu wyzwanie i odpierając także jego agresję, tak by na jego ruinach wznosić królestwo Boże” (G. Ravasi, *Królestwo i gwałt*, „Przewodnik Katolicki” (2013) nr 43, <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2013/Przewodnik-Katolicki-43-2013/Przewodnik-liturgiczny/Krolestwo-i-gwalt> [21.05.2024]).

74 J. S. Pelczar, *Rozmyślenia o życiu kapłańskim*, s. 528.

75 Przeciwnieństwem koncepcji ludzkiej wojny, która ostatecznie okazuje się porażką człowieka, jest Augustyńska idea *pax terrena* (por. Augustyn, *De civitate Dei*, XIX, 17). Biskup Hippony tak wyjaśnił przejmujący obraz dramatycznie różnego rozumienia „miłości”: „Dwie miłości zbudowały dwa miasta: miłość siebie, posunięta aż do pogardy Boga, zrodziła miasto ziemskie; miłość Boga, posunięta aż do pogardy siebie, zrodziła miasto niebieskie” (por. *De civitate Dei*, XIV, 28). W tym kontekście odwołano się do następujących źródeł oryginalnych: Aurelii Augustini *Opera*, pars XIV, in: Sancti Aurelii Augustini, *De civitate Dei*, Turnhout 1955 (Corpus Christianorum. Series Latina, 47); 2. Sancti Aurelii Augustini „*De civitate Dei*”, libri XI–XXII, Turnhout 1955. Zob. więcej: K. Grabijas, L. Wanat, *Budować miasto miłości. Świętego Augustyna i współczesne refleksje o budowaniu wspólnoty, która tworzy miasto*, „Międzynarodowy Przegląd Teologiczny. Communio” 26 (2006) nr 5 (155): *Miasto jako wyzwanie dla chrześcijanina*, s. 26–39.

76 Por. T. Potkański, L. Wanat, J. Chudobiecki, *Leadership in Time of Crisis or Crisis of Leadership? Implications for Regional Development*, „Intercathedra” (2011) nr 4 (27), s. 45–52.

77 J. S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2, s. 236.

teologii praktycznej, bez praktycznej miłości. W *caritas pastoralis* łączy się męstwo z dobrocią – *fortis heroica* z *benignitas pastoralis*.

Podsumowanie

Poszukując odpowiedzi na pytanie o męstwo, stawiane w świetle wyzwania pastoralnych nakreślonych w wybranych dziełach świętego Józefa Sebastiana Pelczara, trzeba uczciwie przyznać, że nie sposób dokonać wyczerpującej refleksji na łamach krótkiego artykułu. Odnosząc się zatem do kwestii najważniejszych, zarysowanych na wstępie, zauważono, że:

1. Apel pastoralny, praktykowany w pismach biskupa przemyskiego, pozwala rozumieć i praktykować męstwo najpierw jako cnotę ogólną, a zarazem fundament każdej cnoty, wyrażoną przez „hart i stałość woli, za pomocą której człowiek pokonuje zwykle trudności”. Postrzegając owe trudności w perspektywie pastoralnej, Pelczar za wartościową uznał taką „odwagę i stałość duszy, która trudne rzeczy podejmuje, a przykre znosi”. W tym szerszym rozumieniu wskazał on na męstwo, „jako cnotę odrębną, a nawet czwartą z rzędu cnót głównych”, połączoną ze „stałością niewzruszoną, czyli wytrwałością”. Podkreślił, że właśnie „męstwo umacnia człowieka do podejmowania czynów trudnych i połączonych z niebezpieczeństwem”. Uzdalnia ono do „chętnego i radosnego znoszenia wszelkich cierpień, a nawet do przyjęcia śmierci ze względu na Chrystusa”⁷⁸.
2. Pelczar uczynił męstwo i stałość fundamentami miłości pasterskiej, owej *caritas pastoralis*, wyjaśniając istotę takiego rozumowania na kartach *Rozmyślań o życiu kapłańskim*.... Kierując swoje refleksje najpierw do braci kapłanów, a następnie wszystkich uczniów Chrystusa, wyjaśnił, że chodzi nie „tyle” i nie „tylko” o samo męstwo, ale „o męstwo płynące z miłości, i o stałość połączoną z łagodnością”. Doświadczenie Pelczara wskazuje na źródło owych cnót: miłość pasterską samego Chrystusa. Dlatego w *caritas pastoralis* łączy się męstwo z dobrocią – *fortis heroica* z *benignitas pastoralis*, stąd też praktyczną, eklezyjalną miłość zrealizować można postępując

78 J. S. Pelczar, *Rozmyślenia o życiu kapłańskim*, s. 528.

mężnie i wytrwale, „odważnie w każdej sprawie, a zarazem dobrotliwie co do sposobu”⁷⁹.

Wydaje się, że osobiste doświadczenie biskupa przemyskiego, a przeżywane jeszcze w niewoli, może stanowić motywację do przewyciężenia aktualnych trudności, wymagających od współczesnych pasterzy odwagi, męstwa i stałości. Papież Franciszek, identyfikuje zagrożenia dialogu eklezjalnego, czyniąc to na przykładzie Kurii Rzymskiej. Zwracając uwagę na niektóre niebezpieczeństwa błędnego zastosowania zasady pastoralnej (zasady etapowania zadań), Ojciec Święty wskazał między innymi zagrożenie nadmiernego planowania i funkcjonalizmu. Problem ten wyjaśnił następująco:

Kiedy apostoł wszystko dokładnie planuje i myśli, że dzięki doskonałemu planowi dokonuje się rzeczywisty postęp, tymczasem sam staje się księgowym lub rachmistrzem. Dobrze przygotowanie wszystkiego jest konieczne, lecz nie należy nigdy ulegać pokusie okiełznania i pilotowania wolności Ducha Świętego, która jest zawsze większa, bardziej wielkoduszna niż jakiegokolwiek planowanie człowieka (por. J 3, 8)⁸⁰.

To nic innego, jak tylko praktyczny wymiar męstwa, czyli, jak to określił święty biskup Pelczar – odwagi duszy. Postawa ta implikuje odwagę otwarcia serca, to jest wytrwałego udostępniania w nim przestrzeni dla

79 J. S. Pelczar, *Rozmyślenia o życiu kapłańskim*, s. 528.

80 Franciszek, Spotkanie z członkami Kurii Rzymskiej, 22.12.2014, Sala Klementyńska, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/december/documents/papa-francesco_20141222_curia-romana.htm (01.06.2024). Chrześcijanie Ameryki Łacińskiej zarzucają europejskim chrześcijanom, że uprawiają coś w rodzaju teologii z sali wykładowej, to jest *class-room-theology*, która jest tylko teologią widzów (por. G. Casalis, *Für Menschen – unmöglich!*, „*Concilium*” 22 (1986), s. 349–356). Z nutą goryczy mówią oni o teologach, którzy przy zielonym stoliku prowadzą obdukcję Ewangelii, z której nic jednak nie wynika dla wierzących w Chrystusa i ich życia we współczesnym świecie. Tak prowadzona refleksja teologiczna pozostaje całkowicie oderwana od praktyki życia Kościoła (por. P. M. Zulehner, *Pastoraltheologie*, t. 1: *Fundamentalpastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*, Düsseldorf 1989, s. 14–24). Warto również zauważyć, że papież Franciszek w dokumencie programowym swojego pontyfikatu, to jest w *Evangelii gaudium* (134), wskazał aktualne zadania teologów i wyzwania nauk teologicznych. Zaapelował o zwrot duszpasterski (pastoralny) w całej teologii (por. Franciszek, *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium*, 24.11.2013, 134).

Ducha Świętego. Inspirując się doświadczeniem Pelczara, warto podjąć wyzwanie: pójść razem, syn-hodos, wspólną drogą⁸¹, wytrwale, czyli z niewzruszoną stałością. Być „w drodze” nie oznacza stać się biernym obserwatorem, czy też „teoretycznie debatującym urzędnikiem”⁸². Oznacza „być trzeźwym, czuwać” (1 P, 8), aby nie ograniczać działania Ducha Bożego w świecie, w strukturach Kościoła, a zwłaszcza w człowieku.

Bibliografia

- Bujak G., Przemyskie synody diecezjalne biskupa Józefa Sebastiana Pelczara w 1902, 1908 i 1914 roku, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 110 (2018), s. 77–91, <https://doi.org/10.31743/abmk.2018.110.05>.
- Casalis G., Für Menschen – unmöglich!, „Concilium” 22 (1986), s. 349–356.
- Chmielewski M., Leksykon duchowości katolickiej, Lublin–Kraków 2002.
- Franciszek, Adhortacja apostolska Evangelii gaudium, 24.11.2013.
- Franciszek, List apostolski w formie motu proprio: Ad theologiam promovendam, https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/20231101-motu-proprio-ad-theologiam-promovendam.html (01.06.2024).
- Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej. Rachunek sumienia, 22.12.2014, „L'Osservatore Romano” wydanie polskie 1 (2015), s. 38–43.
- Franciszek, Spotkanie z członkami Kurii Rzymskiej, Sala Klementyńska, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/december/documents/papa-francesco_20141222_curia-romana.htm (01.06.2024).

81 Idea wspólnej drogi duchowej nawiązuje do terminów greckich: przyimka σύν [syn], oznaczającego między innymi: „wraz”, „razem z kimś”, a zatem „nie-sam” oraz rzeczownika ὁδός [hodos]—droga. Jednak rozważanie wspólnej drogi nie oznacza tego samego, czym jest męstwo, odwaga duszy, by nią iść. Wydaje się, że nie byłoby dzisiejszego doświadczenia synodalnego bez synodów partykularnych, także tych, które zainicjował i przeprowadził abp Pelczar w latach: 1902, 1908 i 1914. Por. G. Bujak, Przemyskie synody diecezjalne biskupa Józefa Sebastiana Pelczara w 1902, 1908 i 1914 roku, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 110 (2018), s. 77–91, <https://doi.org/10.31743/abmk.2018.110.05>.

82 Por. Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej. Rachunek sumienia, 22.12.2014, „L'Osservatore Romano” wydanie polskie 1 (2015), s. 38–43.

- Góralczyk P., Cnota, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin–Kraków 2002, s. 142–145.
- Grabijas K., Wanat L., *Budować miasto miłości. Świętego Augustyna i współczesne refleksje o budowaniu wspólnoty, która tworzy miasto*, „Międzynarodowy Przegląd Teologiczny Communio” 26 (2006) nr 5 (155: *Miasto jako wyzwanie dla chrześcijanina*), s. 26–39.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie Pastores dabo vobis*, 25.03.1992.
- Kamiński R., *Teologia pastoralna*, t. 1, Lublin 2000.
- Kupczewska J., *Biskupa Józefa Sebastiana Pelczara „Mój życiorys”*, w: J. S. Pelczar, *Święty Józef Sebastian Pelczar (1842–1924) rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego i biskup przemyski*, red. A. Kubiś, J. Wołczański, Kraków 2005, s. 21–204 (*Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 17).
- Ludwicki M., *Biskup : rzecz o św. Józefie Sebastianie Pelczarze*, Ząbki 2004 (*Victores*).
- Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006.
- Neuner P., Zulehner M., *Zrozumieć Kościół. Eklezjologia praktyczna*, Poznań 2016.
- Ołdakowski K., *Papież: autorytet zdobywa się poprzez spójność w życiu*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-01/papiez-franciszek-msza-dom-sw-marty-14-stycznia.html> (28.07.2024).
- Pelczar J. S., *Jezus Chrystus wzorem i mistrzem kapłana. Rozmyślania dla kapłanów*, cz. 1: *Jezus Chrystus w życiu swoim ukrytem jest wzorem i mistrzem kapłana*, t. 1, Przemysł 1909.
- Pelczar J. S., *Mowy i kazania 1877–1899*, red. C. Niezgoda, Ł. Kamykowski, A. Kubiś, Kraków 1998 (*Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 7).
- Pelczar J. S., *Święty Józef Sebastian Pelczar (1842–1924) rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego i biskup przemyski*, red. A. Kubiś, J. Wołczański, Kraków 2005 (*Studia do Dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 17).
- Pelczar J. S., *Religia katolicka, jej podstawy, jej źródła, jej prawdy wiary*, Warszawa 2019.

- Pelczar J. S., *Rozmyślania o życiu kapłańskim, czyli ascetyka kapłańska*, cz. 2, Kraków 1907.
- Pelczar J. S., *Rozmyślania o życiu kapłańskim, czyli ascetyka kapłańska*, Poznań 2003.
- Pelczar J. S., *Rozmyślania o życiu zakonnym dla zakonnicy*, Kraków 1915.
- Pelczar J. S., *Życie duchowe*, t. 1, Kraków 2003.
- Pelczar J. S., *Życie duchowe*, t. 2, Kraków 2012.
- Pelczar J. S., *Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska według najcenniejszych mistrzów duchowych*, Przemyśl 1924.
- Pines A. M., *Wypalenie – w perspektywie egzystencjalnej*, w: *Wypalenie zawodowe. Przyczyny i zapobieganie*, red. H. Sęk, Warszawa 2010.
- Potkański T., Wanat L., Chudobiecki J., *Leadership in Time of Crisis or Crisis of Leadership? Implications for Regional Development*, „Intercathedra” 27 (2011) nr 4, s. 45–52.
- Psychologia kliniczna*, t. 1, red. H. Sęk, Warszawa 2005.
- Ravasi G., *Królestwo i gwałt*, „Przewodnik Katolicki” (2013) nr 43, <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2013/Przewodnik-Katolicki-43-2013/Przewodnik-liturgiczny/Krolestwo-i-gwalt> (21.05.2024).
- Rodrycjusz A., *O postępowaniu w doskonałości*, cz. 1, tłum. z języka hiszpańskiego K. Riedl TJ, Kraków 1929.
- Sancti Aurelii Augustini, *De civitate Dei*, Turnhout 1955 (Corpus Christianorum. Series Latina, 47).
- Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 21: *Męstwo*, Warszawa 1962.
- Wąchol G., Wanat L., *Perspektywa λόγος i ἀρετή w procesie integracji osób z dysfunkcjami psychicznymi*, „Paideia/Παιδεία” (2023) nr 5, s. 67–88.
- Zulehner P. M., *Pastoraltheologie*, t. 1: *Fundamentalpastoral. Kirche zwischen Auftrag und Erwartung*, Düsseldorf 1989.

